

ВІКОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ ЮНАКІВ

Стаття присвячена соціально-психологічному аналізу проблеми міжособистісного спілкування юнаків. Висвітлено вікові особливості цього процесу та охарактеризовано його багатогранні складові. Розглянуто вплив міжособистісного спілкування на визначення статусу юнаків у школі, сім'ї, суспільстві. Джерел – 7.

Ключові слова: юнацький вік, міжособистісне спілкування, дружба, любов, онтогенетичний розвиток особистості, соціальне середовище, самосвідомість, життєва позиція, світогляд.

Y. Bohonkova

This article is devoted to the social-psychological analysis of the problem of interpersonal communication boys. Sanctified age peculiarities of this process and is characterized by its multi-faceted components. Considers the impact of interpersonal communication at determining the status of boys in school, family, society. Sources – 7.

Keywords: youth age, interpersonal communication, friendship, love, онтогенетическое personality development, social environment, self-awareness, attitude and outlook.

Постановка проблеми. Міжособистісні відносини охоплюють всі сторони життя людини. Вона пізнає світ, розвивається, спілкується, працює, дружить. На цій взаємодії побудоване сучасне суспільство, за його законами воно існує. Юнацький вік являє собою період життя людини, онтогенетично розміщений між отрочтвом і дорослістю. Юність являє собою завершальний етап первинної соціалізації, головне його завдання – вибір подальшої професійної діяльності, становлення повноцінного члена суспільства. При цьому соціальний статус юнака усе ще не однорідний, а провідною діяльністю, нарівні з підлітковим віком, залишається міжособистісне спілкування. Невизначеність суспільного становища й статусу визначає особливості психіки.

Юнаків усе ще хвилюють проблеми, успадковані від підліткового віку – власні психофізіологічні зміни й право на автономію від дорослих, орієнтацію у світі дорослих. Усе це обумовлює розвиток розумових здібностей, диференціації інтересів, розвиненої самосвідомості, світогляду й життєвої позиції.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній соціальній психології зміст терміна "спілкування" прийнято розглядати в понятійному словнику теорії діяльності. При цьому, у спілкуванні реалізуються й суспільні, і міжособистісні відносини. Вивченням проблеми міжособистісного спілкування займався ряд вітчизняних і закордонних вчених. У вітчизняній психології проблемою займались Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андреева, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, Б. Д. Паригін, С. Л. Рубінштейн та інші. Серед зарубіжних авторів найбільш відомими є Е. Берн, М. Джеймс, К. Леонгард, Ф. Перлз, В. Франкл, Е. Фромм, М. Еріксон та інші. У вітчизняній психології існує безліч теорій із приводу того, яке місце займають міжособистісні відносини в реальній системі життя людей. С. Л. Рубінштейн глибоко проаналізував роль діяльності й спілкування людей у функціонуванні їх психіки. У його роботах мислення суспільної людини представлено як процес його розумової діяльності по духовному освоєнню дійсності, перекладу зовнішньої предметної діяльності у внутрішній, ідеальний план. Розглядаючи міжособистісні відносини як видове поняття, М. М. Обозов відзначає, що міжособистісні відносини – це завжди суб'єкт-суб'єктні зв'язки. Вони характеризуються постійною взаємністю й мінливістю. Виходячи з таких критеріїв, як глибина відносин, вибірковість у виборі партнерів, функції відносин, М. М. Обозов пропонує наступну класифікацію міжособистісних взаємин: відносини знайомства, приятельські, товариські, дружні, любовні, подружні, родинні й деструктивні відносини. Виділяючи в структурі особистості кілька рівнів характеристик, а саме загальноновидові, соціокультурні, психологічні, індивідні, він відзначає, що різні види міжособистісних взаємин припускають включення в спілкування тих або інших рівнів характеристик особистості. Тому головним критерієм він вважає міру, глибину залучення особистості у відносини.

Аналізуючи місце розташування міжособистісних відносин у соціально-психологічній літературі, Г. М. Андрєєва відзначає, що їх розглядають насамперед щодо системи суспільних відносин, як відбиття у свідомості суспільних відносин. Вона стверджує, що природа міжособистісних відносин може бути правильно зрозуміла, якщо їх не ставити в один ряд із суспільними відносинами, а побачити в них особливий ряд відносин, що виникає усередині кожного виду суспільних відносин [1]. Характеризуючи спілкування, вона виділила в ньому три взаємозалежні сторони: комунікативну, тобто обмін інформацією між тими, що спілкуються, інтерактивну, тобто організацію взаємодії, і перцептивну – процес сприйняття один одного партнерами й установлення взаєморозуміння на цьому підґрунті.

У психологічній літературі висловлюються різні точки зору на питання про те, як відносяться між собою міжособистісні відносини і системи суспільних відносин. Іноді їх розглядають в одному ряді із суспільними відносинами, у підґрунті їх, або, навпроти, на самому верхньому рівні, в інших випадках - як відбиття у свідомості суспільних відносин. Формування суспільних і міжособистісних відносин – досить складний процес. У числі основних факторів, що визначають розвиток відносин, утворення емоційних зв'язків між людьми, виступають подібність-розходження або подоба-контраст між людьми.

Мета статті: проаналізувати вікові та психологічні особливості міжособистісного спілкування юнаків; розкрити можливості вдосконалення цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Спілкування становить складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією, а також у сприйнятті й розумінні партнерами один одного. Спілкування виступає одним із ключових факторів соціального становлення особистості. Залежно від змісту, цілей і засобів спілкування можна поділити на кілька видів:

1. Матеріальне – обмін предметами й продуктами діяльності.
2. Когнітивне – обмін знаннями.
3. Кондиційне – обмін психічними або фізіологічними станами.

4. Мотиваційне – обмін спонуканнями, цілями, інтересами, мотивами, потребами.

5. Діяльнісне – обмін діями, операціями, уміннями, навичками [6].

Можна виділити низку ролевих функцій спілкування :

1. Спілкування як умова формування й існування людини. Філогенез людства й онтогенез кожної людини підтверджують, що формування людини неможливо без спілкування, що виступає унікальною умовою людського буття.

2. Спілкування є спосіб самовираження людського Я: людська сутність проявляється лише в спілкуванні , яке дає можливість людині виявити всі грані своєї особистості , зробити їх значущими для інших, самоствердитися у власній цінності. Дефіцит спілкування спричиняє комплекси, сумніви, робить життя неповноцінним.

3. Спілкування - основний засіб комунікації, що проявляється в інформативному характері спілкування, завдяки якому в процесі спілкування передаються накопичені знання й тим самим здійснюється соціальне спадкування.

4. Спілкування виступає основним засобом керування людьми. У цей час ця функція використовується цілеспрямовано як засіб маніпуляції свідомістю й діями людей, що можна простежити як у публічних сферах - в економіці й політиці, так і в сфері особистих взаємин .

5. Спілкування є життєва потреба й умова людського щастя. Ця функція найбільш значуща для самовідчуття індивіда, тому що вона розкриває інтимний характер спілкування, що виступає внутрішньої, найчастіше неусвідомлюваною потребою кожної людини, прихованим мотивом його дій і вчинків. При цьому на перший план виступають такі риси спілкування, як вибірковість і спрямованість на певний об'єкт, наявність зворотного зв'язку, взаємність вибору й взаєморозуміння. Ця потреба повніше всього реалізується в таких вищих формах людського спілкування, як дружба й любов, або кохання.

У життєдіяльності юнаків безперечна роль належить їхньому спілкуванню із ровесниками. Проте основною умовою спілкування з дорослими

є довіра. Юнаки щиріші у спілкуванні із однолітками, оскільки переконані, що ті розуміють їх краще, ніж дорослі [7].

Розвиток людини в період юності може йти декількома шляхами. Юність може бути бурхливою: пошуки сенсу життя, свого місця в цьому світі можуть стати особливо напруженими. Деякі юнаки плавно й безупинно просуваються до переломного моменту життя, а потім відносно легко включаються в нову систему стосунків. Вони більше цікавляться загальноприйнятими цінностями, більшою мірою орієнтуються на оцінку оточуючих, авторитет дорослих. Можливі й різкі, стрибкоподібні зміни, які завдяки добре розвиненій саморегуляції не спричиняють складностей у розвитку [2]. При переході від підліткового до юнацького віку відбувається зміна у відношенні до майбутнього: якщо підліток дивиться на майбутнє з позиції сьогодення, то юнак дивиться на сьогодення з позиції майбутнього. Вибір професії й типу навчального закладу неминуче диференціює життєві шляхи юнаків і дівчат, закладає основу їх соціально-психологічних і індивідуально-психологічних розходжень. Навчальна діяльність стає професійно-учбовою, що реалізує професійні й особистісні устремління юнаків і дівчат. Провідне місце у старшокласників займають мотиви, пов'язані із самовизначенням і підготовкою до самостійного життя, з подальшою освітою і самоосвітою. Ці мотиви набувають особистісного сенсу й стають значущими [4].

Головне психологічне надбання ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу. Разом з усвідомленням своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших приходить почуття самотності. Юнацьке Я ще невиразне, розпливчате, воно нерідко переживається як неясне занепокоєння або відчуття внутрішньої порожнечі, яку необхідно чимось заповнити. Звідси зростає потреба в спілкуванні й одночасно підвищується його вибірковість, потреба в самоті. Відбувається поглиблення й диференціація дружніх зв'язків на основі емоційної, інтелектуальної близькості підлітків. Підсилюються контакти з особами протилежної статі, а також із дорослими при виникненні складних життєвих ситуацій.

При подібності зовнішніх контурів соціальної поведінки глибинні мотиви, що ховаються за юнацькою потребою в афіліації, індивідуальні й різноманітні. Один шукає в суспільстві однолітків підкріплення самоповаги, визнання своєї людської цінності. Іншому важливе почуття емоційної причетності, злитості із групою. Третій здобуває відсутню інформацію й комунікативні навички. Четвертий задовольняє потреба панувати, командувати іншими. Здебільшого ці мотиви переплітаються й не усвідомлюються. Психологія спілкування в юнацькому віці будується на основі суперечливого переплетення двох потреб: відособлення і афіліації, тобто в потребі у приналежності, включенні в якусь групу або спільноту. Зміст і характер спілкування юнаків з усіма категоріями партнерів обумовлюється в першу чергу вирішенням проблем, зв'язаних зі становленням і реалізацією їх як суб'єктів стосунків у значущих сферах життєдіяльності. Значимість для юнаків їх батьків і однолітків принципово не однакова в різних сферах діяльності. Найбільша автономія від батьків спостерігається в сфері дозвілля, розваг і вільного спілкування. У спілкуванні між старшокласниками проявляється ціннісна домінанта. Вона містить у собі обговорення особистих справ, свого минулого, планів на майбутнє, взаємин, розвитку. Спілкування юнаків із представниками старшого покоління передбачає демократизацію стосунків. Відбувається перегляд проблеми авторитету дорослих, автономії дітей, взаєморозуміння, довіри. За допомогою дорослих відбувається самовизначення, побудова життєвих планів, вироблення професійних стратегій. У порівнянні з підлітковим віком, знижується конфліктність, негативізм, неприйняття батьківської думки. Емансипація від родини завершується у ранній юності. При цьому спілкування з дорослими протікає нерівномірно, інтенсифікація спілкування змінюється періодом спаду, поки нові проблеми не нагромадяться. При взаємодії із близькими дорослими юнаки звертаються до їхнього життєвого досвіду. При цьому ключем до успішності подібної взаємодії є довіра, співробітництво [5].

У старших класах відбуваються зміни в орієнтації у місці спілкування: поряд з орієнтацією переважно на спілкування вдома й у школі, відбувається

розширення соціального простору. Спілкування з товаришами представляє велику цінність для юнака. Воно нерідко стає настільки притягальним і важливим, що навчання відсувається на другий план, можливість спілкування з батьком і матір'ю виглядає вже не такою привабливою. Дружба стає першою глибоко особовою прихильністю, вона диференціюється від приятелювання. Юність безкомпромісна. Для юнака типове прагнення бути самим собою, жага саморозкриття. Але поки людина ще не знайшла себе в практичній діяльності, її уявлення про себе неминуче буде дифузійним і нестійким. Звідси бажання перевірити себе шляхом розігрування нових ролей, навмисне й ненавмисне самозаперечення. Дружба в цьому віці багатофункціональна й має низку складностей: вимогливість, критичність стосовно оточуючих, підвищена егоцентричність.

Виникнення почуття кохання пов'язане з декількома обставинами. По-перше, це завершення статевого дозрівання. По-друге, це бажання мати дуже близького друга, з яким можна було б говорити на самі таємні теми. По-третє, це природно людська потреба в сильній персональній емоційній прихильності, що особливо загострюється в цей період. Для юнака дружба і кохання нерозривно пов'язані одне з одним і складають одну з найзначущих проблем цього віку.

Найпоширенішою комунікативною трудностю для юнака є сором'язливість. І. С. Кон стверджує, що ті, хто вважає себе сором'язливим, відрізняються зниженим рівнем екстраверсії, менш здатні контролювати й спрямовувати свою соціальну поведінку, більш тривожні, схильні до невротизму й переживають більше комунікативних труднощів. Сором'язливість має різні причини й тісно пов'язана з іншими рисами особистості, які не завжди піддаються корекції й самі по собі не можуть розглядатися як негативні [6].

Л. А. Поварніцина виділяє шість груп труднощів спілкування:

- труднощі, пов'язані з невмінням поводитися, незнанням що і як сказати;
- труднощі, пов'язані з нерозумінням і неприйняттям партнера спілкування;

- труднощі, викликані нерозумінням партнера спілкування, тобто недостатньою сформованістю власної перцептивної сторони спілкування;
- труднощі, пов'язані з переживанням невдоволення, навіть роздратування стосовно партнера;
- труднощі, викликані загальною незадоволеністю людини спілкуванням [6].

Згідно з літературними даними, практично всі юнаки виявляються членами юнацьких груп, які, в першу чергу, задовольняють потреби у вільному спілкуванні. Вільне спілкування – не просто спосіб проведення дозвілля, але й засіб самовираження, встановлення нових людських контактів, з яких поступово викристалізовується щось інтимне, винятково своє. Юнацьке спілкування спочатку вимагає частоті зміни ситуацій і досить широкого кола учасників. Належність до компанії підвищує впевненість підлітка в собі й дає додаткові можливості самоствердження. Якщо компанії формуються головним чином на базі спільних розваг, то людські контакти в них, будучи емоційно значущими, звичайно залишаються поверхневими. Юнацькі об'єднання й групи відрізняються підвищеною конформністю, сугестивністю. Суперечливе бажання бути як усі й при цьому відстоювати свою індивідуальність і унікальність поширюється на всі сфери життя юнака. Жагуче бажання бути «як усі» поширюється на одяг, естетичні смаки, і на стиль поведінки. Ця однаковість ретельно підтримується, і тому, хто ризикує кинути йому виклик, доводиться витримувати нелегку боротьбу [3].

Таким чином, старшокласники, опинившись на порозі дорослості, спрямовані у майбутнє. Реалізація основних потреб цього віку призводить до відносної стабілізації особистості, формування «Я-концепції», світогляду. Центральним новоутворенням стає самовизначення — професійне та особистісне. Юнацький вік – це період, коли людина вчиться спілкуватися, і відповідно до того на скільки вона є комунікативною, залежать її стосунки з іншими людьми. Це сензитивний період для формування життєвих цінностей та світогляду. Основне протиріччя цього віку – оцінка своїх можливостей і здібностей, та відсутність засобів реалізації цих здібностей.

1. Брудный А. А. Понимание и общение / Брудный А. А. – М. : Знание, 1989. – 240 с.
2. Заброцький М. М. Вікова психологія: навч. посібник / Заброцький М. М. – К. : МАУП, 1998. – 192 с.
3. Кон И. С. Психология ранней юности / Илья Сергеевич Кон. – М. : МГУ, 1997. – С. 5 – 125.
4. Мнацанакан Л. И. Личность и оценочные способности старшеклассников: Кн. для учителя / Мнацанакан Л. И. – М. : Просвещение, 1991. – С. 45 – 60.
5. Мудрик А. В. Время поисков и решений, или старшеклассникам о них самих / Мудрик А. В. – М. : Наука, 1989. – 206 с.
6. Развитие личности учащегося в процессе общения / [под ред. М. Й. Боришевского]. – Киев: Высшая школа, 1985. – С. 28 – 50.
7. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека / Шадриков В. Д. – М. : Логос, 1996. – 362 с.